

УДК 342.9:340

О. В. Стукаленко, докт. юрид. наук, доцент
 Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
 Кафедра адміністративного та господарського права
 Французький бульвар, 24/26, Одеса 65058, Україна

НОТАТКИ ДО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ»

У статті висвітлені деякі проблеми розуміння правової категорії «механізм правового регулювання» та підходи до визначення складових цього правового явища. Наголошується, що під механізмом правового регулювання прийнято розуміти взяті в єдності та взаємодії правові засоби, які беруть участь у правовому регулюванні суспільних відносин.

Акцентується увага на тому, що у теорії адміністративного права відсутня єдина точка зору на розуміння та визначення поняття «механізм правового регулювання». Зазначена категорія постійно трансформується під впливом постійної зміни суспільних відносин, тому потребує поглибленого дослідження та наукового осмислення з урахуванням реформування суспільства.

Ключові слова: механізм, правове регулювання, юридичні засоби, елементи.

Постановка проблеми. В умовах проведення великої кількості реформ в Україні істотно змінюються і суспільні відносини та уявлення про них.

Поняття механізму правового регулювання дозволяє систематизувати юридичні засоби правового впливу на суспільні відносини, визначити місце і роль того чи іншого юридичного засобу у правовому житті суспільства [1, с. 122]. І все це, на фоні відсутності законодавчого закріплення поняття механізму правового регулювання, а отже, провідним чинником його розуміння є доктринальні положення вчених, що торкалися в своїх наукових працях зазначеної проблематики. Саме тому, ґрунтовне дослідження такої юридичної категорії, як механізм правового регулювання зараз є досить доцільним і доречним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання механізму правового регулювання взаємодії в різних сферах здійснили такі науковці, як: А. Алексєєва, С. Алексєєв, В. Бачиніна, С. Бобровник, Ю. Ведерніков, І. Веремеєнко, Ю. Власов, В. Галунько, А. Головін, В. Грекул, О. Зайчук, В. Ковальський, В. Копейчиков, А. Колодій, М. Коркунов, М. Кравчук, В. Лазарев, О. Литвинов, М. Новіков, М. Новікова, В. Осадчий, М. Пихтін, А. Присяжнюк, О. Скакун, О. Шабаєва, В. Шестак, Х. Ярмакі та багато інших.

Але незважаючи на велику кількість наукових досліджень по заданій тематиці, хотілося б звернути увагу, на те, що поняття «механізм правового регулювання» потребує поглибленого дослідження з урахування трансформації сучасних суспільних відносин.

Метою статті є аналіз думок провідних вчених, що у своїй єдності формують теорію механізму правового регулювання, розкриття теоретико-методологічних проблем, які мають місце при осмисленні зазначеного правового феномену.

Виклад основного матеріалу. Уперше дефініцію «механізм правового регулювання» визначив С. С. Алексєєв. Під механізмом правового регулювання науковець розумів, сукупність юридичних засобів, які забезпечують правовий вплив на суспільні відносини [2, с. 24].

Інші дослідники, беручи за основу визначення, наведене С. С. Алексєєвим, характеризують поняття «механізм правового регулювання» відповідно до його мети: з метою оптимізації суспільних відносин, забезпечення суспільного і правового порядку на основі режиму законності [3, с. 354–356]; з метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [4, с. 625]. Наприклад, О. Ф. Скакун визначає механізм правового регулювання, як процес переходу нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, який здійснюється суб'єктами правового регулювання за допомогою системи

правових засобів, способів і форм з метою задоволення суспільних і приватних інтересів учасників суспільних відносин, забезпечення правопорядку [5, с. 262].

Як процес перетворення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин характеризують механізм правового регулювання В. М. Горшеньов [6], С. А. Комаров [7], Л. М. Шестопалова [8], та інші науковці.

Т. П. Мінка зазначає, що механізм правового регулювання – юридична категорія, що показує як здійснюється правове регулювання і є загальним порядком, процесом дії та реалізації права [9].

В. Я. Кикоть зауважує, що механізм показує, як саме здійснюється правове опосередкування (нормування, регулювання, охорона та захист) суспільних відносин, як суспільні відносини, зокрема й ті, що складаються в адміністративно-публічній сфері, стають правовідносинами [10, с. 57].

Отже, механізм правового регулювання характеризує діяльнісний бік процесу перетворення нормативності права на впорядкованість суспільних відносин [11, с. 384].

Цікавим є підхід, до розуміння та визначення «механізму правового регулювання», А. А. Абрамової. Як зазначає цей автор: «Механізм правового регулювання – це не статична сукупність засобів, а нормативно-організований, послідовно здійснюваний комплексний процес, спрямований на результативне втілення правових норм у життя, за допомогою адекватних правових засобів» [12]. Застосування цього підходу сприяє розвитку тези про необхідність розглядати «механізм правового регулювання» насамперед крізь призму його динаміки, а не статичності. Такий підхід до розуміння категорії «механізм правового регулювання» дозволяє: а) характеризувати механізм правового регулювання в працюючому стані, вловити прояв досліджуваного предмета в часовому просторі, а не тільки побачити в ньому пов'язаний єдиним функціональним призначенням об'єкт; б) вказати не тільки головну мету правового регулювання, а й підкреслити логічну завершеність, процедурний характер процесу механізму правового регулювання; в) показати, що метою механізму правового регулювання є реалізація такої норми, яка носить правовий характер; г) акцентувати увагу на чіткій внутрішній організації механізму правового регулювання. При цьому нормативна організованість вказує на сувору регламентацію процесу механізму правового регулювання нормами права, а послідовне упорядкування на поетапний перехід від однієї стадії механізму до іншого; д) позначити системний, комплексний [12]. Механізм правового регулювання – це родова категорія, яка включає і категорію «механізм адміністративно-правового регулювання»

Характеризуючи механізм адміністративно-правового регулювання, Н. В. Макарейко зауважує, що він являє собою сукупність юридичних засобів, які мають адміністративно-правовий характер; об'єктом впливу є управлінські відносини; спрямований на вирішення завдань суспільства і держави; активізує суб'єкти управлінських відносин; підвищує рівень їх правосвідомості, правової культури; забезпечується примусовою силою держави [13, с. 23].

Цікавим є погляд В. І. Осадчого на визначення поняття «механізм правового регулювання» – це засоби функціонування єдиної системи правового регулювання в сучасному українському суспільстві з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави. Дане визначення більш імпонує реаліям сьогодення, так як, враховує людоцентриський вектор розвитку суспільних відносин та суспільства.

Незважаючи на різноманітні погляди та уявлення про «механізм правового регулювання» науковці одностайні в думці, що це складний, цілісний в своїх функціональних проявах об'єкт, який перебуває в стані безперервного руху. І, як наслідок, неможливо остаточно науково дослідити зазначене правове явище і потім лише застосовувати наукові напрацювання. Зміни в суспільному житті будуть постійно впливати на розуміння сутності категорії «механізм правового регулювання» – це безперервний процес.

Незважаючи на різноманітність думок з приводу поняття «механізм правового регулювання» безперечною є теза, що як будь-яке складне явище, воно має свою структуру.

Окремі науковці виділяють лише три елементи: 1) норми права, які встановлюють загальні та юридичні обов'язкові правила поведінки тих учасників суспільних відносин, які перебувають у сфері правового регулювання; 2) правовідносини, що є найважливішим і необхідним елементом реального життя права; 3) акти реалізації юридичних прав та обов'язків – фактична поведінка суб'єктів правовідносин щодо здійснення їх прав та обов'язків [14, с. 341–342].

Більшість науковців до структури механізму адміністративно-правового регулювання відносять такі основні елементи: 1) норми адміністративного права; 2) адміністративно-правові відносини; 3) реалізацію прав та обов'язків; 4) акти застосування адміністративно-правових норм.

Поряд із цим виокремлюються факультативні елементи: принципи адміністративно-правового регулювання, мета та завдання, функції, методи, форми та структури (суб'єкти) адміністративно-правового регулювання [15]; практична діяльність апаратів, служб та окремих працівників [16]; юридичний факт [17]; акти тлумачення норм адміністративного права [18; 17]; принципи, інструменти, методи регулювання, а також процедури і алгоритми реалізації діяльності [19] тощо. Інші дослідники до елементів механізму правового регулювання відносять юридичні факти [3]; правові санкції щодо порушників норм права [20]; законність, правосвідомість, правову культуру [21].

Але безперечно, що один з основних принципів наукового аналізу складних систем, механізмів вимагає розглядати досліджуваний об'єкт, явище у взаємозв'язку, взаємодії складових його частин. Тільки при такому підході можна встановити, наскільки ефективно діють компоненти, які їхні функції і наскільки результативною є робота механізму в цілому, як єдиного цілісного утворення. Вивчення ж структури механізму на рівні складових його частин є неповним [22].

Для визначення сутності правового явища «механізм правового регулювання» доцільно застосовувати різних прийомів, методів і підходи. Наприклад, С. С. Алексєєв виділив три методи дослідження механізму правового регулювання: інструментальний, соціальний і психологічний. На думку А. Д. Корецького, існує і четвертий підхід – системно-структурний [23].

Наявність різноманітних підходів до вивчення «механізму правового регулювання» доповнює уявлення про цей правовий феномен і дозволяє розкрити певні його ознаки, що плідно впливає на більш глибоке осмислення зазначеного складного правового явища.

Можливо погодитися із думкою В. Осадчого, що є два підходи до визначення елементів механізму правового регулювання [24, с. 94-95].

Перший з них – *широкий підхід*, що характеризується наявністю сукупності елементів, які беруть участь у процесі впорядкування суспільних відносин, а саме: *норма права*, яка означає моделі можливої та необхідної поведінки суб'єктів суспільних відносин; *нормативно-правовий акт* – юридичний документ, який надає правовій нормі формально-визначеного, офіційного та обов'язкового характеру; *юридичні факти* – конкретні життєві обставини, які спричиняють дію норми права; *правовідносини* – різновид суспільних відносин, що регламентуються правовою нормою та виконують функцію взаємної правової норми за конкретним суб'єктом і функцію визначення конкретної поведінки для персоніфікованих суб'єктів; *тлумачення* – діяльність із визначення дійсного змісту норми права у разі її незрозумілості чи невідповідності вимогам юридичної техніки; *реалізація норм права* – як можливість втілення правової норми шляхом дотримання, виконання, використання та застосування; законність – як один із принципів реалізації правових приписів через дотримання вимог норми права суб'єктами права; *правосвідомість* – як рівень усвідомлення суб'єктами права правових приписів; *правова культура* – як різновид загальної культури, що складається з духовних та матеріальних цінностей, які належать до правової дійсності; *правомірна поведінка* – усвідомлення діяльності суб'єктів, яка відповідає нормі права та соціальнокорисним цілям і знаходиться в установлених законодавством межах; *протиправна поведінка* – та, що суперечить правовим приписам; *юридична відповідальність* – міра державного примусу, яка застосовується до суб'єктів, які вчинили правопорушення, та пов'язана з покладенням на них нового додаткового обов'язку [25].

Другий підхід – є вузьким та включає елементи, які складають основу регулятивної функції права. Серед них виділяють: норми права, нормативно-правові акти, правовідносини, правореалізації, законність. Кожний елемент цієї системи займає певне місце, яке у механізмі обумовлене його функціональною роллю. Функціонування механізму правового регулювання відрізняється послідовністю: кожен з його елементів вступає в дію на певній стадії правового регулювання [24, с. 94-95].

На думку С. С. Алексєєва і деяких інших авторів, в механізм правового регулювання входять тільки правові засоби (інструменти) юридичного впливу. У той же час, такі правові процеси, як правотворчість, застосування права, в механізм правового регулювання безпосередньо вони не включають і вважають, що ці процеси представлені в ньому лише кінцевими результатами у вигляді нормативних актів, техніко-юридичних засобів і ін. [22]. Проте подібна позиція, на нашу думку, є дискусійною.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про те, що під механізмом правового регулювання прийнято розуміти взяті в єдності та взаємодії правові засоби, які беруть участь у правовому регулюванні суспільних відносин.

Висновки. У теорії адміністративного права відсутня єдина точка зору на розуміння та визначення поняття «механізм правового регулювання». Зазначена категорія постійно трансформується під впливом постійної зміни суспільних відносин. Тому, науковці по-різному визначають механізм адміністративно-правового регулювання, як сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності держави [26, с. 55]; як механізм імперативно-нормативного впорядкування організації та діяльності суб'єктів і об'єктів управління і формування стійкого правового порядку їх функціонування [27, с. 289]; як сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [28, с. 64]; як засіб здійснення державно-владних повноважень під час адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, які виникають у відповідній сфері, що здійснюється уповноваженими на це державними органами з метою забезпечення функцій держави [29, с. 580].

Список літератури

1. Теорія держави і права: навчальний посібник / [авт. упоряд. В. В. Галушко, В. К. Шкарупа; За заг. ред. В. К. Шкарупи]. – Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. – 280 с.
2. Алексєєв С. С. Общая теория права : в 2-х т. / С. С. Алексєєв. – М.: Юр. лит., 1982. – Т. 2. – 360 с.
3. Крестовская Н. Н. Теория государства и права : [элементарный курс] / Н. Н. Крестовская, Л. Г. Матвеева. – Х. : Одиссей, 2007. – 384 с.
4. Матузов Н. И. Теория государства и права: [курс лекций] / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 1999. – 672 с.
5. Скакун О. Ф. Теория держави і права : [підруч.] / О. Ф. Скакун [пер. з рос.]. – Х. : Консум, 2008. – 656 с.
6. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе : [учеб. пособие] / В. М. Горшенев. – М. : Юр. лит, 1972. – 266 с.
7. Комаров С. А. Общая теория государства и права : [учеб.]. / С. А. Комаров. – М. : Юрайт, 1998. – 416 с.
8. Шестопалова Л. М. Теория держави і права : [навч. посібник]. / Л. М. Шестопалова. – К. : Прецедент, 2006. – 197 с.
9. Мінка Т. П. Онтологічна характеристика правового режиму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.z-pdf.ru/7yuridicheskie/964450-2-administrativne-pravo-administrativna-diyalnist-minkadoktor-yuridichnih-nauk-docent-dnipropetrovskiy-derzhavniy-univers.php>. – Назва з титул. екрану.
10. Административное право России : учеб. [для студ. вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция»] / под ред. В. Я. Кикотя, П. И. Кононова, И. Ш. Киясанова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2012. – 759 с.
11. Ярмачі Х. П. Механізм правового регулювання [Електронний ресурс] / Х. П. Ярмачі // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 2. – С. 81-87. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Purch_2013_2_30
12. Абрамова А. А. Эффективность механизма правового регулирования / Алина Александровна Абрамова. – Красноярск, 2006. – 260 с.
13. Макарејко Н. В. Административное право : [конспект лекций] / Н. В. Макарејко. – М. : Высшее образование, 2009. – 189 с.
14. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособие [для высш. учеб. завед.] / В. Н. Хропанюк ; под ред. проф. В. Г. Стрекозова. – М. : Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. – 377 с.

15. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / К. І. Федорова. – К., 2008. – 17 с.
16. Головін А. П. Адміністративно-правове регулювання діяльності міліції громадської безпеки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. П. Головін. – К., 2004. – 20 с.
17. Коваль Л. В. Адміністративне право: курс лекцій [для студ. юрид. вузів та фак-в] / Л. В. Коваль. – 3-е вид. – К. : Вентурі, 1998. – 208 с.
18. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні : Монограф. / Х. П. Ярмачі. – Одеса : Юрид. літ-ра, 2006. – 336 с.
19. Присяжнюк А. Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / А. Й. Присяжнюк // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 808–813. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/1praiebd.pdf>.
20. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [ред. кол. : Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5 : П-С. – 736 с.
21. Шестопалова Л. М. Теорія держави і права : навч. посібник. / Л. М. Шестопалова. – К. : Прецедент, 2006. – 197 с.
22. Сырых В. М. Теория государства и права [Электронный ресурс] / В. М. Сырых – Режим доступу: <https://www.litres.ru/vladimir-syryh/teoriya-gosudarstva-i-prava-uchebnik-dlya-vuzov/chitat-onlayn/>.
23. Шабаева О. А. Общая характеристика механизма правового регулирования [Электронный ресурс] / О. А. Шабаева. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/obschaya-harakteristika-mehanizma-pravovogo-regulirovaniya>. – Назва з титул. екрану.
24. Теорія держави і права : навчальний посібник / [автори-упорядники : Пихтін М. П., Галунько В. В., Новіков М. М., Новікова М. М., Онишук О. О.] ; за заг. ред. В. В. Галунька. – Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2010. – 250 с.
25. Осадчий В. І. Механізм правового регулювання [Електронний ресурс] / В. І. Осадчий // Митна справа. – 2013. – № 5(2.2). – С. 336-340. – Режим доступу: – Назва з титул. екрану.
26. Веремеенко И. И. Механизм административно-правового регулювання в сфері охорони общественного порядка / Веремеенко И. И. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1981. – 350 с.
27. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс : Полный курс / Ю. А. Тихомиров. – М. : Издание Тихомирова М. Ю., 2001. – 652 с.
28. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посібник / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2007. – 624 с.
29. Шестак В. С. Механізм адміністративно-правового забезпечення реалізації культурної функції держави [Електронний ресурс] / В. С. Шестак // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 578–585. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10svckfd.pdf>. – Назва з титул. екрану.

Стаття надійшла 25.05.2017 р.

О. В. Стукаленко, докт. юрид. наук, доцент
 Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
 Кафедра административного и хозяйственного права
 Французский бульвар, 24/26, Одесса 65058, Украина

ЗАМЕТКИ К ПОНИМАНИЮ КАТЕГОРИИ «МЕХАНИЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ»

Резюме

В статье освещены некоторые проблемы понимания правовой категории «механизм правового регулирования» и подходы к определению составляющих этого правового явления. Отмечается, что под механизмом правового регулирования принято понимать взятие в единстве и взаимодействии правовые способы, которые участвуют в правовом регулировании общественных отношений.

Акцентируется внимание на том, что в теории административного права отсутствует единая точка зрения на понимание и определение понятия «механизм правового регулирования». Указанная категория постоянно трансформируется под влиянием постоянного изменения общественных отношений, поэтому требует углубленного исследования и научного осмысления, с учетом трансформации современных общественных отношений.

Ключевые слова: механизм, правовое регулирование, юридические средства, элементы.

O. V. Stukalenko, Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

NOTICES TO UNDERSTANDING CATEGORY «MECHANISM OF LEGAL REGULATION»

Summary

The article highlights some problems of understanding the legal category of “the mechanism of legal regulation” and approaches to determining the components of this legal phenomenon. It is noted that under the mechanism of legal regulation it is customary to understand the legal methods taken in unity and interaction that participate in the legal regulation of public relations.

Attention is focused on the fact that in the theory of administrative law there is no single point of view on understanding and definition of the concept of “the mechanism of legal regulation”. This category is constantly transformed under the influence of a permanent change in social relations, and therefore requires in-depth study and scientific reflection, taking into account the transformation of modern social relations.

Key words: mechanism, legal regulation, legal means, elements.